

Samenvatting

Achtergrond

Sommige verdachten van een strafbaar feit weigeren mee te werken aan Pro Justitia (PJ-)onderzoek, gedragskundig onderzoek dat nodig is om te bepalen of er ten tijde van het plegen van een delict een psychische stoornis was. Dit kan ertoe leiden dat er geen behandeling wordt opgelegd, zoals een maatregel terbeschikkingstelling (tbs), als er te weinig informatie over de verdachte beschikbaar is. Dit kan een onwenselijke situatie zijn op het moment dat behandeling wel nodig is om de kans op recidive terug te dringen of op een aanvaardbaar niveau te houden. Om deze weigerproblematiek terug te dringen heeft de wetgever verschillende maatregelen getroffen, gezamenlijk bekend als de weigeraanpak. Het WODC is door het Directoraat-Generaal Straffen en Beschermen, afdeling Toezicht en Behandeling van het ministerie van JenV gevraagd om voor de evaluatie van de weigeraanpak een onderzoeksprogramma te schrijven. Dat programma is het huidige stuk.

Methoden

Het onderzoeksprogramma is tot stand gekomen door middel van een analyse van de beleidsstukken, een vergelijking met eerder onderzoek naar de weigerproblematiek en het vaststellen van de toezeggingen die in het kader van de weigerproblematiek aan de Tweede Kamer zijn gedaan. Deze analyse heeft geleid tot verschillende onderzoeksvragen waarbij voorlopige onderzoeksmethoden zijn vastgesteld. De onderzoeksvragen en –methoden kunnen nog aangevuld worden, mocht daar op het moment waarop de verschillende deelonderzoeken starten aanleiding voor zijn.

Resultaten

Doelen weigeraanpak

Vanuit de beleidsstukken zijn drie achterliggende doelen van de weigeraanpak vastgesteld:

- 1 het veiliger maken van de maatschappij ten aanzien van weigerende verdachten;
- 2 het terugdringen van het aantal weigeraars;
- 3 het terugdringen van het effect van weigeren:
  - a vaker een tbs-maatregel opleggen als deze geïndiceerd is;
  - b alsnog een andere vorm van behandeling opleggen als deze geïndiceerd is en behandeling niet mogelijk blijkt te zijn via de tbs-maatregel.

Onderdelen weigeraanpak

De weigeraanpak bestaat uit acht onderdelen:

- 1 de Regeling weigerende observandi in de Wet forensische zorg (Wfz) en de daartoe ingestelde Adviescommissie gegevensverstrekking weigerende observandi (Agwo);
- 2 verlenging observatieperiode Pieter Baan Centrum (PBC);
- 3 evaluatie aangepast weigerbeleid PBC;
- 4 aanscherping begrip 'stoornis';
- 5 verduidelijking risicocriterium;

- 6 verbetering kennis en expertise van rechters en officieren van justitie (OvJ's);
- 7 aanpassing van de rechtspositie;
- 8 zorg gedurende en na afloop van detentie.

Hieronder zijn deze onderdelen toegelicht. De Regeling weigerende observandi betreft bepalingen over de manier waarop medisch vertrouwelijke persoonsgegevens van verdachten die hun medewerking aan PJ-onderzoek weigeren onder bepaalde omstandigheden en waarborgen toch (beperkt) openbaar mogen worden. Daartoe is de Adviescommissie gegevensverstrekking weigerende observandi (Agwo) opgericht, die de PJ-rapporteurs adviseert over de aanwezigheid en bruikbaarheid van de eventuele gegevens. De Regeling maakt onderdeel uit van de Wfz, de wetwijzigingen zijn doorgevoerd in artikel 37a lid 6 tot en met 9 van het wetboek van Strafrecht, en deze zijn per 28 november 2019 van kracht geworden. Veel van de discussie in de parlementaire bespreking van de Wfz ging over de doorbreking van het medisch beroepsgeheim die met de Regeling mogelijk is geworden. Daarnaast is er discussie geweest over de samenstelling van de commissie, de rol van de penitentiaire kamer, de privacy en de verenigbaarheid met de Wet bescherming persoonsgegevens, de grootte van de bijdrage aan de oplossing van de weigerproblematiek, en de mogelijk ongewenste neveneffecten van meer vernietiging van medische dossiers en zorgmijding. Daarop zijn verschillende toezeggingen gedaan, waarover onderzoeksvragen zijn geformuleerd die zijn opgenomen in het onderzoeksprogramma.

De tweede wijziging die binnen de aanpak weigerende verdachten valt, is de mogelijkheid tot verlengen van de observatietermijn. Deze wijziging is per 1 juli 2018 doorgevoerd en betreft de mogelijkheid voor de rechter-commissaris om het bevel tot klinische observatie ten behoeve van een onderzoek naar de geestvermogens eenmaal met ten hoogste zeven weken te verlengen (art. 198 lid 2 Sv).

De derde wijziging betreft de aanpassingen die het PBC ten opzichte van de weigerende verdachten heeft doorgevoerd. Het PBC heeft in april 2017 voor de duur van een jaar een speciale weigerafdeling geopend waar op verschillende manieren werd geprobeerd meer onderzoeksvragen over de weigerende verdachten beantwoord te krijgen. Deze afdeling is na een voorzichtig positieve evaluatie voortgezet in de PBC-brede aanpak van de weigeraars en als onderdeel van de weigeraanpak zal worden bekeken hoe deze ontwikkeling zich heeft voortgezet.

Verder zijn twee voor de tbs-maatregel essentiële bepalingen in de wet veranderd, deze hebben betrekking op de rol die de stoornis(sen) en die het risico of gevaar voor herhaling spelen (vierde en vijfde wijziging). Voor wat betreft het stoornisbegrip is verduidelijkt dat het aan het *rechterlijke oordeel* over een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis is, om te bepalen of een verdachte in aanmerking komt voor een tbs-maatregel. Dit rechterlijke oordeel was voorheen niet opgenomen in de wet. Voorts is de volgorde van de bepalingen omgedraaid, waarbij nu eerst de noodzaak tot gevaar is benoemd en vervolgens de aanwezigheid van de stoornis.

De zesde wijziging betreft het voornemen om de kennis en expertise van de rechters en officieren van justitie te vergroten. Dit kwam voort uit de constatering dat niet iedereen op de hoogte leek te zijn van de mogelijkheid tot het opleggen van een tbs-maatregel in geval van weigeren van het PJ-onderzoek.

De verbetering van de rechtspositie van tbs-gestelden betreft het loslaten van de maatregel waarbij een tbs-gestelde op het moment dat hij verdacht wordt van een strafbaar feit een jaar lang niet met verlof mag. Ook is er een extra mogelijkheid tot verlof voor een tbs-gestelde die zich in een instelling voor langdurige forensische zorg bevindt gecreëerd.

De achtste en laatste aanpassing die heeft plaatsgevonden betreft het uitgangspunt om voor iedereen die dat nodig heeft een vorm van zorg mogelijk te maken. Dit kan, naast een tbs-instelling, ook in een penitentiaire inrichting, een penitentiair ziekenhuis of een psychiatrisch ziekenhuis zijn. Daarbij zijn tevens verschillende wettelijke mogelijkheden benoemd waarmee deze zorg verplicht kan worden opgelegd, zoals de Gedragsbeïnvloedende en Vrijheidsbepalende Maatregel (GVM) binnen de Wet langdurig toezicht (Wlt), artikel 2.3 van de Wfz en in het kader van voorwaarden binnen de voorwaardelijke invrijheidstelling.

Onderzoeksvragen en onderzoeksmethoden

In totaal zijn er 24 onderzoeksvragen over de weigeraanpak opgesteld. Deze zijn verdeeld in vijf deelprojecten, met daarin in grote lijnen de volgende onderwerpen:

- 1 recidivecijfers
  - a de recidive bij weigerende verdachten;
- 2 prevalentie en afdoeningen
  - a Het aantal weigerende verdachten;
  - b De afdoeningen (straffen en maatregelen) aan weigerende verdachten;
  - c De voortzetting van aanpak van weigerende verdachten in het PBC;
- 3 de evaluatie van de Regeling weigerende verdachten en de Agwo;
- 4 onderzoek wetswijzigingen
  - a de reikwijdte van mogelijk ongewenste neveneffecten, zoals vernietiging van medische dossiers en zorgmijding;
  - b de duidelijkheid van zowel het stoornisbegrip als het risicocriterium in het wetboek van strafrecht;
  - c de effecten van de aanpassing van de rechtspositie van tbs-gestelden;
- 5 eindanalyse
  - a synthese van alle onderzoeksbevindingen.

Er worden verschillende kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden ingezet. Zo worden er gegevens opgevraagd bij het PBC, vanuit jurisprudentie wordt onder meer bekeken welke afdoeningen aan weigerende verdachten worden opgelegd en hoe vaak de Regeling weigerende observandi wordt ingezet, er vindt een analyse van wet- en regelgeving plaats, dossieronderzoek bij de Agwo, interviews bij ketenpartners zoals het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP), het Openbaar Ministerie (OM), de advocatuur, rechtspraak en behandelaren en er wordt gebruikgemaakt van paneldata.

Termijn van de evaluatie

De eindevaluatie volgt de termijn van drie jaar na de laatste wetswijziging binnen de weigeraanpak, waarmee de dataverzameling tot en met 2022 zal doorlopen en de eindevaluatie in 2023 is voorzien.